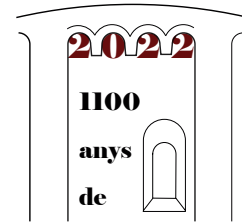

**Sant
Llorenç
del Mont**

l'abadia

LA RECUPERACIÓ DEL MONESTIR DE SOUS

Lluís Bayona i Prats

Cap del Servei de Monuments de la Diputació de Girona

Un cop tancada al culte després de la darrera Guerra Civil (1936-1939), l'antiga par-ròquia de Sous i el conjunt de restes del monestir homònim van patir un abandonament i destrucció progressius que van durar fins a començament dels anys vuitanta. Durant aquest període el monument va esdevenir un munt de runes cobertes de bardisses que l'ocultaven. A això s'hi afegí un espoli creixent dels materials per reaprofitar-los en noves construccions o amb finalitats col·leccionistes. Fou durant aquest període que van desaparèixer les escasses columnes i capitells que encara es conservaven dempeus al claustre. Les columnes van ser enderrocades i sostretes, de manera que només se salvaren alguns elements, que foren emmagatzemats per evitar-ne la desaparició. El conjunt del monestir, doncs, presentava una imatge de ruïna. L'església romànica estava totalment enderrocada i curulla de restes de les voltes que feien més de tres metres d'alçària. El claustre també estava en ruïnes i únicament es conservava la galeria nord perquè s'havia bastit amb una sòlida volta de pedra de quart de cercle (la resta ho havia estat amb un porticat sostingut per arcs i columnes). Les diverses sales del monestir i l'església contemporània també estaven abandonades, sense cobertes i enrunades. Finalment, el pati i les dependències del costat de ponent estaven soterrats quasi totalment i amb prou feines s'entreveïen algunes estructures, escadusseres i incomprendibles.

La restauració d'aquest monument paradigmàtic no s'inicià fins ben entrada la dècada dels vuitanta, quan la Diputació de Girona i la Generalitat de Catalunya, a instàncies del desaparegut Joan Saqués i Roca (1940-1995), que ocupà càrrecs públics en ambdues institucions, en van engegar la recuperació, que alhora comptà amb l'impuls de nombroses entitats culturals i cíviques.¹ De fet, es pot afirmar que Sous esdevingué un veritable símbol per a un nombrós grup de persones que, amb la seva col·laboració desinteressada, pretenien recuperar el patrimoni i la història del país.

1 Les entitats que participaren en la recuperació de Sous van ser nombroses: UE de Catalunya, Grup Esquí Puigmal, Amics d'Albanyà, Centre Excursionista de Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Centre Excursionista de Besalú, Amics de Besalú i el seu Comtat, Grup Mare de Déu de Vida a Cistella, Amics de Lladó, Amics de l'Alta Garrotxa, Centre Excursionista d'Olot, Grup d'Art i Treball de Figueres, Amics de Vilajoan a Garrigàs, GEIEG, Creu Roja, *La Comarca d'Olot*, GAT de Palafrugell, Amics d'Argimont a Riudarenes, Amics de Sant Esteve d'en Bas, Amics de Sant Joan les Fonts, Museu d'Art de Girona, Serveis d'Acció Cívica de la Generalitat de Catalunya, Escola THAU de Barcelona, Col·legi Virolai de Barcelona, Escola de Baix de l'Hospitalet de Llobregat i COBEGA, SA.

Naus central i lateral nord de l'església romànica de Sosp poc abans d'iniciar-se les intervencions l'any 1985. Estaven totalment cobertes de terra i runa i amb els arcs formers paredats des de l'època moderna.

La restauració s'endegà l'any 1984 i, inicialment, la va dirigir l'arquitecte i cap del Servei de Monuments de la Diputació de Girona² Joan Maria de Ribot i de Batlle (1919-2014). Aquesta primera intervenció tingué un caràcter poc planificat i d'urgència, atès que l'estat de la majoria d'estructures visibles era molt precari i es desconeixia què s'ocultava sota terra. En conseqüència, les primeres tasques van ser bàsicament d'extracció de runa i neteja. L'actuació s'inicià a l'àrea de l'església romànica, on calgué reforçar el mur que separava la nau central de la nau nord, que es conservava fins a una notable alçària gràcies al fet que els arcs s'havien paredat en època moderna, quan la nau nord caigué a causa dels terratrèmols de l'anomenada sèrie olotina (*grosso modo* en els anys 1427 i 1429), amb la construcció d'un llarg tirant que la travessava horitzontalment per la part superior. També calgué intervenir en la zona dels absis, sobretot el central i l'absidiola nord, atès que presentaven importants esquerdes i pèrdues de materials (a l'absidiola nord calgué recosir una important esquerdada que la travessava horitzontalment). Posteriorment, s'endegà el desenrunament de les naus de l'església i de la zona del claustre, que havia funcionat com a hort de la rectoria. I, paral·lelament, es feren tasques de neteja a les dependències monàstiques, que al segle XIX s'havien reconvergit en església i rectoria. Aquí la tasca va ser més senzilla, atès que el volum d'enderrocs era menor a causa de l'escàs temps transcorregut des que l'edifici fou abandonat.

Amb la jubilació de Joan Maria de Ribot l'any 1986, s'endegà una nova etapa, ara sota la direcció del també arquitecte del Servei de Monuments Lluís Bayona i Prats, que es caracteritzà per la realització d'un seguit de camps de treball a l'estiu, patrocinats per la Generalitat de Catalunya. Alumnes de diverses escoles s'instal·laren al monestir i, sota la direcció d'un arqueòleg, feien tasques de neteja i excavació, que es desenvoluparen del 1986 al 1994.³ Arquitectònicament, aquesta nova forma d'actuar comportà que es cobrissin les dependències convertides en església al segle XIX amb un doble objectiu. En primer lloc, per obtenir un magatzem per guardar-hi els materials necessaris per a l'obra i els elements arquitectònics

² El Servei de Monuments és l'àrea de la Diputació de Girona que s'encarrega d'ajudar els municipis, sobretot els demogràficament i econòmicament més febles, a resoldre les mancances que tenen per afrontar amb garanties la gestió dels seus béns immobles amb valor patrimonial. L'origen és relativament recent, atès que data dels anys setanta, tot i que ja hi havia un altre departament dins d'aquesta institució amb el mateix nom a la segona dècada del segle XX.

³ En l'etapa anterior també es feren actuacions de neteja amb l'ajut de voluntaris. No obstant això, eren accions més puntuals, desenvolupades durant una jornada concreta per membres de les diverses entitats que col·laboraven en la restauració del monument. Cal dir que aquesta mena d'accions tampoc s'abandonaren totalment en aquesta nova etapa, ans al contrari, es mantingueren com una actuació més en la recuperació del monument.

Sector sud del conjunt monàstic. A l'esquerra, s'observen les finestres de la rectoria contemporània i, a la dreta, l'església parroquial, amb un campanar en espadanya damunt de l'entrada. Aquestes construccions corresponen al primer terç del segle XIX, quan tingué lloc la darrera gran intervenció arquitectònica al monestir. En concret, va consistir en l'adequació de les restes de construccions medievals d'aquest sector com a parròquia del desaparegut poble de Sous.

Grup de voluntaris que van participar en l'extracció de runes de la coberta de la nau nord del claustre. Les primeres intervencions al jaciment, fetes al llarg dels anys vuitanta, es pogueren dur a terme gràcies a la col·laboració desinteressada de nombrosos ciutadans, molts d'ells membres de diverses entitats socials i culturals de la zona.

L'església romànica en procés d'excavació. Actuació duta a terme, majoritàriament, per joves que participaven als camps de treball organitzats per la Generalitat de Catalunya.

FAÇANA EST

recuperats durant les tasques de desenrunament. I, en segon lloc, per adequar un espai cobert per als participants dels camps de treballs (per exemple, dins d'una petita dependència, possiblement la sagristia de l'església, se situaren uns petits lavabos i unes dutxes). Aquesta coberta es feu mitjançant la instal·lació d'una estructura de ferro ancorada sobre els murs de l'església contemporània, on s'havien instal·lat dues corretges de formigó armat que lligaven els murs i creaven una bona base. Finalment, el conjunt es cobrí amb teula àrab, tal com havia estat la coberta d'aquest sector quan feia funcions d'església parroquial. Pel que fa a la resta del conjunt, les tasques de neteja se centraren en el buidatge de les naus de l'església, la qual cosa permeté descobrir un conjunt de restes arqueològiques de gran importància per entendre la història del monument. En concret, es localitzaren una cripta romànica sota l'absis central, la base de pedra d'un cor monàstic situat al mig de la nau central, les restes d'una primera cel·la preromànica sota l'absidiola sud i l'adequació com a església de la nau sud en època moderna, ja que va ser l'única nau que resistí els terratrèmols. Finalment, a l'entrada de l'església es van posar al descobert les restes d'un nàrtex, fins llavors desconegut. També s'intervingué en la zona del claustre, on a més de tasques de neteja, sobretot s'incidí en el buidatge de la runa que cobria la volta de pedra de l'única ala que es conservava, i es va reforçar amb una solera i una nova coberta, que inicialment va ser d'obra atès que es cobrí amb pedra fins al cap d'un temps.

Vista de la façana est del monestir, que ens permet observar com es bastí el conjunt en un terreny que, originalment, presentava un fort pendent. Per aquesta raó calgué bastir el monestir damunt de diverses terrasses.

Vista aèria del conjunt monàstic en les fases finals de la seva restauració. Concretament, hi podem observar el claustre, l'església i els edificis annexos ja excavats i en procés de restauració.

També cal esmentar que el monestir fou una mena de camp de proves per al mateix Servei de Monuments, atès que s'hi inicià una pràctica que, posteriorment, ha esdevingut habitual en totes les intervencions que emprèn. Consisteix a desenvolupar, de forma paral·lela a les tasques de neteja i excavació del conjunt, un procés de consolidació i restauració de les restes arquitectòniques que es posen al descobert. Això respon a la constatació que, si quan s'efectua una intervenció arqueològica ràpidament no es fan tasques de consolidació de les restes descobertes, aquestes inicien un procés de degradació imparable que, en el pitjor dels casos, culmina amb la desaparició total.⁴ Cal no oblidar que la major part d'obres que es gestionen des del Servei es troben en llocs muntanyencs on

4 Lluís BAYONA. "La consolidació i l'adequació de la vil·la", *La vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) i el suburbium de la Gerunda com espai residencial i productiu*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2019, p. 495 i següents.

Fotografia de l'ala est del claustre en procés de desenrunament. La imatge permet observar que les ales est i oest del claustre eren graonades, per salvar així el pendent existent.

Recuperació de la sala capitular gòtica i dels arcs apuntats que la cobrien, alguns dels quals havien estat paredats a principis del segle XX, en bastir l'església i la rectoria de la parròquia de Sous.

Capçalera de la nau sud de l'església romànica un cop excavada i restaurada. Les intervencions arqueològiques localitzaren en aquest sector les restes de l'absis semicircular (visible a la part inferior esquerra de la imatge) d'una esglésiola preromànica que va ser l'origen del monestir.

el clima, sobretot a l'hivern, pot arribar a ser força cru, la qual cosa pot afectar unes restes extremadament fràgils que s'havien conservat bé pel fet de restar enterrades, però tan aviat com s'han posat al descobert s'inicia un procés de degradació ràpid. El monestir de Sous, situat a la muntanya del Mont, a quasi mil metres d'altitud i amb un temps complicat i sovint canviant, va ser una escola d'aprenentatge perfecta. En concret, aquestes obres consistiren a consolidar mínimament tots els murs del recinte i, si calia, a refer-ne algunes filades de pedra per donar-los més estabilitat, tal com es feu a l'absis i a l'absidiola sud (la nord ja s'havia refet en la fase anterior perquè amenaçava ruïna). També es finalitzà la neteja de runes en la zona del claustre on es consolidaren les banquetes que sostenien els porxos desapareguts.

Aquestes actuacions, emperò, es frenaren a finals dels anys noranta i, fora d'alguna actuació puntual de restauració a la zona de l'absis, on es reposaren parts desaparegudes de les columnes adossades que el decoraven o s'adequaren passos i escales per facilitar-ne la visita (com es va fer en bastir unes escales metàl·liques a la porta que comunicava l'absis amb l'església romànica), la restauració del conjunt passà per un període d'estancament. Malauradament, que això succeís era lògic i Sous no va ser un cas únic. En tenim altres exemples propers, com la canònica de Santa Maria del Roure, on, a una escala menor, la dinàmica va ser semblant. La raó d'això fou que, un cop consolidat i recuperat mínimament el conjunt, l'obra que quedava pendent arreu del país era encara ingent, mentre que els recursos disponibles eren reduïts. En conseqüència, era lògic que aquests es concentrassin en altres monuments, més accessibles o en una situació pitjor. De fet, cal dir que la inversió en el monestir de Sous, majoritàriament assumida per la Diputació de Girona, no havia estat gens menyspreable, ja que sobrepassà el quart de

Vistes del claustre del monestir un cop finalitzades les obres de restauració (fotografies d'Eddy Kelele).

milió d'euros (bàsicament invertits en materials i obres, perquè els camps de treballs van ser subvencionats per la Generalitat).

A partir de l'any 2007, es va signar un conveni de cessió gratuïta entre el bisbat de Girona i la Diputació que comportava la transferència d'aquest bé del bisbat a la Diputació per un període de noranta anys a canvi que la Diputació es fes càrrec de la restauració del monestir. D'aquesta manera, l'activitat es reactivà. De fet, va ser llavors que es repren-gueren les tasques de restauració i consolidació amb més mitjans econòmics i humans, i amb la clara voluntat d'adequar el conjunt per tal de deixar-lo obert al públic.

Durant aquesta nova etapa es potenciaren més les intervencions arqueològiques, sota la direcció de l'arqueòleg Josep Maria Vila i Carabasa (que ja hi havia participat en l'etapa anterior), les quals han permès conèixer millor la història del monestir. Pel que fa a les actuacions restauradores d'aquests darrers anys, les ha dut a terme, principalment, la brigada d'obres del Servei de Monuments, atès que es va considerar que la intervenció requeria una mà d'obra experta. En primer lloc, s'acabà d'adequar la zona del claustre, on es va instal·lar una coberta de llosa de la volta de l'ala nord, alhora que es va adequar la resta del claustre, que com s'ha vist havia estat desenrunada, per a la visita. Immediatament després es passà a excavar i consolidar un conjunt de dependències, fins llavors amagades per la runa, situades a l'oest de conjunt, que s'organitzaven entorn d'un gran pati i estaven dedicades originalment a activitats funcionals del monestir: magatzems, forn, una torre de defensa a l'angle sud-oest i, ja fora del pati a l'exterior, una gran bassa d'aigua que recollia les escorrenties de l'anomenada font dels Monjos. A la zona de l'església nova i la rectoria, que reaprofitaven elements de construccions anteriors, es recuperà el dormitori dels monjos. Aquesta era una obra majoritàriament d'època gòtica, amb grans arcades ogivals i coberta de fusta (se'n conservava una de sencera, però paredada), tot i que a la part inferior dels murs es van detectar importants preexistències que denotaven que en la forma original era un edifici romànic. Alhora, es va separar aquest element d'un annex bastit al segle XIII (tots dos formaven l'església contemporània), de manera que l'annex es mantenia com a temple catòlic, mentre que les dependències dels monjos es convertiren en una sala polivalent (això va suposar enderrocar la part superior de la rectoria del segle XIX i una part de la coberta de l'església, que, com ja hem vist, havia estat refeta en la primera fase). Finalment, es decidí recuperar una part de l'ala oest del claustre, en concret tres arcades, per deixar-les tal com eren a principi del segle XX. Per això es reposaren alguns elements trobats en les intervencions o es reproduïren sobre la base dels conservats en museus (això es va fer sobretot amb les columnes i els capitells, ja que posar-hi els elements originals era problemàtic perquè es podien malmetre o ser espoliats). Per a la realització d'aquesta actuació van ser de gran ajuda algunes fotografies antigues on encara es veien a lloc.

Pel que fa a l'adequació del conjunt per a la visita, com és habitual en les intervencions del Servei de Monuments, es projectà perquè quedessin a la vista els elements originals, amb recorreguts delimitats que es poden fer per lliure (per facilitar-ho s'instal·laren diversos panells informatius). L'objectiu d'aquesta manera d'actuar era ben senzill: afavorir l'accessibilitat i la comprensió del monument per aconseguir un bon nombre de visitants. Així, mitjançant aquesta interacció, s'havia d'aconseguir una major estima cap al monument i, de retop, menys danys provocats per actes vandàlics.⁵ Finalment, en l'àmbit econòmic, cal esmentar que l'actuació desenvolupada del 1984 al 2014 va suposar una inversió per part de la Diputació de Girona d'uns 720.000 euros.

5 Lluís BAYONA. "La preservación de los valores documentales de los monumentos militares: la torre del Àngel de Pontós, las de Sant Miquel de Girona y las de Sant Francesc de Olot". *Los monumentos militares y la sociedad catalana*. Figueres: Les Fortaleses Catalanes, 2009, p. 77. Sobre la destrucció dels monuments històrics al segle XXI trobem una reflexió interessant a: Paul VEYNE. *Palmira: El tesoro irremplazable*. Barcelona: Angle Editorial, 2016, p. 120 i següents.

Sala capitular i actual església de Sous un cop finalitzades les obres de restauració (fotografies d'Eddy Kelele).